

Institute for Development

**SYNTEZA AKTUALNEGO STANU
WIEDZY DOT. ROZWOJU
SUSTENSYWNEGO I SPÓJNOŚCI
TERYTORIALNEJ W PLANOWANIU
PRZESTRZENNYM**

**(ANALIZA DOKUMENTÓW UE, BSR
I POLSKICH)**

JACEK ZAUCHA

**Institute for Development
Working Papers no. 001/2012**

Instytut Rozwoju
Institute for Development Working Papers
Working Paper no. 001/2012 (005)
ISSN 2082-7318

Editorial Committee:

Jacek Szlachta
Krystyna Gawlikowska-Hueckel

Publisher:

Instytut Rozwoju
ul. A. Mickiewicza 10
81-832 Sopot, Poland
e-mail: office@instytut-rozwoju.org

Working Papers are written by the Staff of the Institute for Development or by experts working in association with them. The views expressed in the Working Paper are the author's alone and do not necessarily correspond to those of the Institute for Development. Comments and enquiries should be addressed to:

Instytut Rozwoju
ul. A. Mickiewicza 10
81-832 Sopot, Poland
e-mail: office@instytut-rozwoju.org

This paper exists in English only and can be downloaded from the website
www.instytut-rozwoju.org.

© Instytut Rozwoju, 2012

SYNTEZA AKTUALNEGO STANU WIEDZY DOT. ROZWOJU SUSTENSYWNEGO I SPÓJNOŚCI TERYTORIALNEJ W PLANOWANIU PRZESTRZENNYM (ANALIZA DOKUMENTÓW UE BSR I POLSKICH)

Jacek Zaucha*

Abstrakt

Celem niniejszego opracowania jest dokonanie analizy porównawczej rozumienia i praktycznego wykorzystania koncepcji rozwoju sustensywnego oraz spójności terytorialnej w wiodących dokumentach strategicznych na poziomie EU, bałtyckim i krajowym. Zamysłem autora jest ułatwienie planistom regionalnym posługiwanie się tymi koncepcjami w ich codziennej pracy na różnych poziomach planowania.

Comparative analysis of the meaning and practical application of the two key concepts of territorial cohesion and sustainable development is presented in the paper. The key strategic documents of Poland, Baltic Sea region and EU have been examined to that end. The paper illustrates different approaches to application of the notions of territorial cohesion and sustainable development in programming development at different geographical scales.

JEL classification: O10, O21, Q56, Q57, R 58

Keywords: sustainable development, territorial cohesion, Poland's Spatial Development Concept, Territorial Agenda of EU, EU Strategy for BSR

---

*Jacek Zaucha

Institute for Development, ul. A. Mickiewicza 10, 81-832 Sopot, Poland
j.zaucha@instytut-rozwoju.org

Dept. of Macroeconomics, Faculty of Economics, University of Gdansk, ul. Armii Krajowej
119/121, 81-824 Sopot, Poland, jacekz@vasab.org.pl

SYNTEZA AKTUALNEGO STANU WIEDZY DOT. ROZWOJU SUSTENSYWNEGO I SPÓJNOŚCI TERYTORIALNEJ W PLANOWANIU PRZESTRZENNYM (ANALIZA DOKUMENTÓW UE BSR I POLSKICH)

Jacek Zaucha

Celem niniejszego opracowania jest dokonanie analizy porównawczej rozumienia i praktycznego wykorzystania koncepcji rozwoju sustensywnego oraz spójności terytorialnej w wiodących dokumentach strategicznych na poziomie EU, bałtyckim i krajowym. Zamysłem autora jest ułatwienie planistom regionalnym posługiwanie się tymi koncepcjami w ich codziennej pracy.

Rozwój sustensywny¹

Geneza pojęcia rozwoju sustensywnego (*sustainable development*) najczęściej wiązana jest z raportem Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju ONZ – „O naszą wspólną przyszłość” (WCED 1987), zwanym potocznie raportem Bruntland². Kategoria *sustainable development* obejmuje aspekty ekonomiczne, ekologiczne i społeczne oraz wymiar intertemporalny (przyszłe pokolenia) chociaż w np. w Strategii Lizbońskiej UE można było zaobserwować powrót do wąsko rozumianych ujęć ekologicznych (zob. Borys 2005, s. 54). Najczęściej przytaczana jest kierunkowa definicja autorstwa Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju ONZ z roku 1987 (WCED 1987) w następującym brzmieniu: jest „to taki rozwój, który zapewniając zaspokojenie teraźniejszych potrzeb, nie zaprzepaszcza szans przyszłych pokoleń na właściwe zaspokojenie ich potrzeb³”.

Definicja ta precyzuje przede wszystkim istotę tego pojęcia tj. „zdolność do samo podtrzymującego się rozwoju, który nie degraduje czynników i mechanizmów go konstytuujących”. Za główne bariery takiego rozwoju uznaje się:

---

¹ Wykorzystano Zaucha 2007

² Od nazwiska przewodniczącej WCED, pani Gro Bruntland, byłej premier Norwegii.

³ „Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs” (WCED 1987).

- wyczerpywalność tzw. zasobów nieodnawialnych, przede wszystkim środowiska naturalnego,
- niedostateczną reprodukcję zasobów trudno lub wolno odnawialnych, takich jak kapitał ludzki łącznie z kulturą i systemem wartości, przestrzeń i jej zagospodarowanie, tj. infrastruktura techniczna, sieć osadnicza i jej rozwój,
- większe niż społecznie akceptowalne napięcia wynikające z nierówności w zaspokojeniu potrzeb i niezaspokajaniu potrzeb wyższego rzędu w procesie wzrostu gospodarczego (alienacja społeczna, społeczne wykluczenie etc.).

Constanza, Daly i Bartholomew (1991, s. 8) definiują *sustainable development* jako relację między szybko zmieniającymi się systemami gospodarczymi stworzonymi przez człowieka i wolniej zmieniającymi się, ale posiadającymi większą dynamikę, systemami ekologicznymi. Relacja ta ma spełnić następujące warunki: życie człowieka jako gatunku powinno przetrwać w okresie długim (kolejne tysiąc lat), jednostki ludzkie powinny mieć szanse rozwoju (być szczęśliwe i wolne), podobnie kultura powinna się rozwijać, a działania ludzi nie powinny naruszać różnorodności i złożoności funkcjonowania ekologicznych systemów wspierania życia.

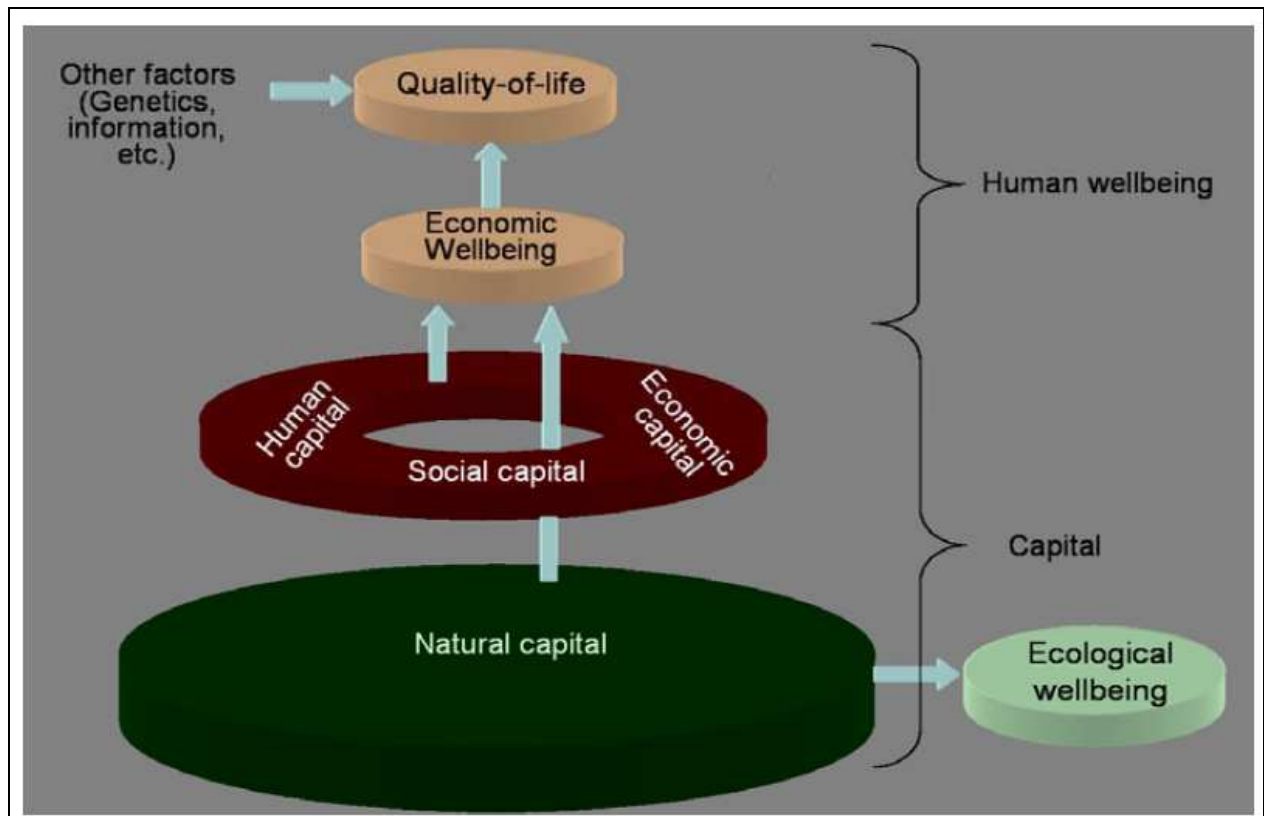
W bardziej rygorystycznym języku ekonomicznym *sustainable development* można zdefiniować jako „rodzaj transformacji strukturalnej społeczno-ekonomicznej optymalizującej korzyści osiągnęte obecnie bez zmniejszania prawdopodobieństwa osiągnięcia podobnych korzyści w przyszłości” (Goodland i Ledec 1987, s. 36). Natomiast Perace i Turner (1990) uważają, że rozwój tego typu oznacza zachowanie w dłuższym czasie istniejących zasobów, tak że potencjał do generowania dobrobytu nie ulega erozji.

Na polski grunt koncepcję *sustainable development* przeszczepiono pod różnymi hasłami. Zwykle *sustainable development* tłumaczy się jako rozwój trwały i zrównoważony (celem odróżnienia od pojęcia „balanced development”)– zob np. Drzazga, Markowski 2005. Używa się również zamiennie takich nazw jak: ekorozwój, rozwój samopodtrzymywalny, ewentualnie samopodtrzymujący się (zob. Parteka 1997, s. 22; Toczyski i Zaucha 2000, s. 61 i 63; Toczyski, Lendzion 2003, s. 21–44). Powoduje to spore zamieszanie pojęciowe, gdyż, jak słusznie zauważa Borys, (2005, s. 38–56) pewne rodzaje trwałego rozwoju (przy założeniu doskonałej substytucji kapitału przyrodniczego i antropogenicznego) nie muszą prowadzić do

równowagi między społecznymi, ekologicznymi i ekonomicznymi wymiarami rozwoju (realizacji ładu zintegrowanego), a osiągnięcie takiego ładu wcale nie musi oznaczać realizacji zasady sprawiedliwości pokoleniowej stanowiącej rdzeń koncepcji *sustainable development* (zachowania dla przyszłych pokoleń szerokiej palety możliwości wyboru sposobów zaspokojenia potrzeb). Rozwój typu *sustainable* czyli samopodtrzymujący sprowadza się natomiast do zachowania zarówno równowagi przy odtwarzaniu zasobów rozwojowych jak i zapewnienia trwałości procesu ich reprodukcji. Rozwój ten należałoby więc traktować jako kategorię zawierającą zarówno aspekt trwałości rozwoju jak i wymóg zachowania równowagi przy odtwarzaniu różnych rodzajów kapitałów (ograniczona substytucja kapitałów). W tym kierunku idzie najnowsze opracowanie wspólnej Grupy Zadaniowej ONZ OECD i Eurostatu (*Task Force for Measuring Sustainable*). Prace tej grupy (ESA, 2011) wykorzystują podejście kapitałowe, wskazując na konieczność współdziałania kapitału naturalnego, ludzkiego, społecznego i ekonomicznego w tworzeniu dobrostanu społecznego (*human well-being*) w okresie długim (rys.1) i na znaczenie procesów prowadzących do zachowania i odtwarzania tych kapitałów w niezbędnych dla długofalowego rozwoju proporcjach (rys.2).

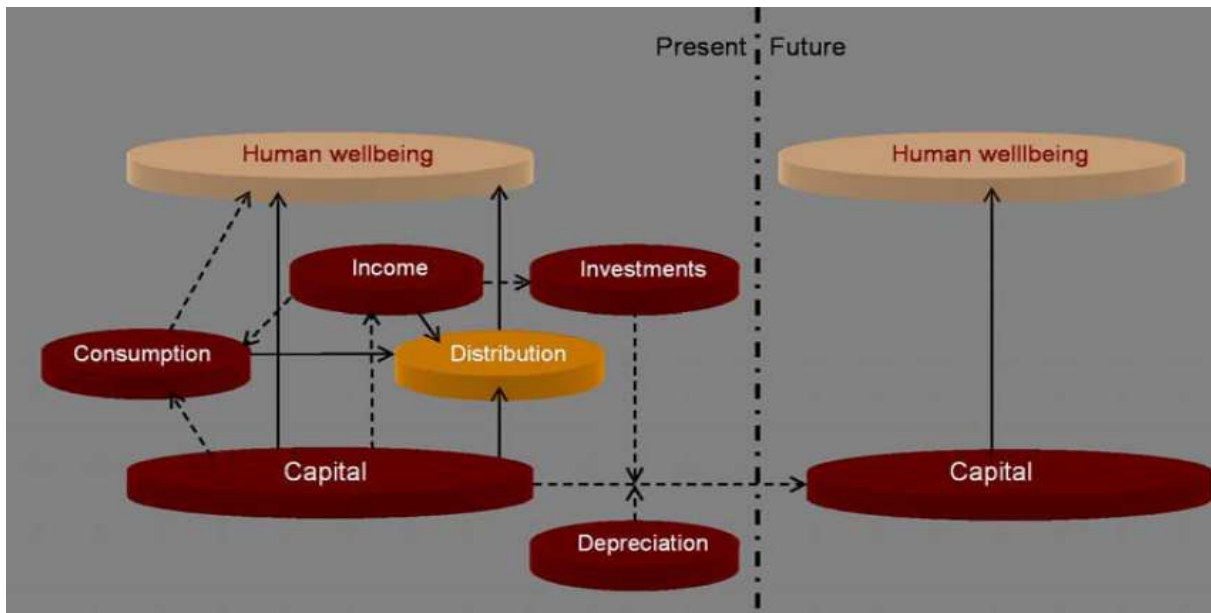
Obecnie coraz częściej używane jest w Polsce pojęcie rozwoju sustensywnego jako polski odpowiednik angielskiej kategorii *sustainable development*. Ujęcie to zaproponowane zostało przez Henryka Drzewieckiego (zob. Janikowski 2004, s. 229), który zauważył, że angielski termin *sustainability* literalnie oznacza zdolność podtrzymania, np. sprawy, życia, utrzymanie kogoś, wytrzymanie, trwanie bez poddawania się itd.

Rys. 1. Kapitałowa koncepcja rozwoju sustensywnego

„łacińskie *suspensio/sustineo* oznacza podtrzymywanie, utrzymanie, wytrzymanie, żywienie i trwanie. Stąd przyjmuje się że rozwój sustensywny oznacza oszczędną i troskliwą gospodarkę naturalnymi i materialnymi zasobami człowieka – rozwój ani intensywny, ani ekstensywny, ale rozwój w imię przetrwania i, jak mówi definicja sustensywnego rozwoju, dający obecnym i przyszłym pokoleniom możliwość dalszego godziwego korzystania z odnawialnych i niezbywalnych zasobów naszej ziemi” (cytowane za Jankowskim 2004, s. 229). Propozycja Drzewieckiego zyskała szerokie uznanie zarówno wśród teoretyków jak i praktyków *sustainable development* (zob. np. Dominiczak 2006, s. 26) i coraz powszechniej toruje sobie drogę w literaturze przedmiotu (Borys 2005, Drzazga 2006).

Rys. 2. Intertemporalna wersja kapitałowej koncepcji rozwoju sustensywnego

Źródło: ESA 2011, 8

Trafnie istotę rozwoju sustensywnego oddaje definicja Toczyskiego i Lendziona (2003, s. 36), którzy, pod pojęciem tego typu rozwoju, rozumieją rozwój „zharmonizowany, o stabilnej dynamice, polegający na dążeniu do realizowania (a wcześniej także programowania i monitorowania...) takich przedsięwzięć, które osiągają jednocześnie cele społeczne, ekologiczne i ekonomiczne na poziomie społecznie akceptowalnych potrzeb w każdej z tych sfer, a zarazem nie niszczą podstaw systemów i zasobów ważnych dla podtrzymywania rozwoju”.

Działania, zmierzające do urzeczywistnienia tego typu rozwoju, będą natomiast nazywane (ciągle niezbyt precyzyjnie) równoważeniem rozwoju, gdyż jak na razie nie spotyka się prób wprowadzenia w tym zakresie pojęcia wykorzystującego źródełsłów sustensywności. Kołodziejcki (1999, s. 55) uważa paradygmat równoważenia rozwoju za podstawę metodologiczno-aksjologiczną strategii sustensywnego rozwoju. Definiuje go jako „proces kształtowania rozwoju w obiektywnie występujących uwarunkowaniach zewnętrznych w kierunkach umożliwiających stopniowe osiągnięcie ładu zintegrowanego wiążącego współzależnie ład społeczny, ekonomiczny, ekologiczny i przestrzenny, w ciągłej grze sprzeczności i konfliktowych interesów o kształt rzeczywistości”.

W świetle cytowanych definicji celem rozwoju sustensywnego jest jak najlepsze zaspokojenie potrzeb ekonomicznych i społecznych danej społeczności lokalnej przy warunku

ograniczającym, jakim jest racjonalne użycie (i zachowanie) zasobów, w tym także tych nieodnawialnych lub trudno odnawialnych. Takimi zasobami są między innymi: środowisko naturalne (kapitał naturalny), kapitał ludzki kapitał społeczny i przestrzeń.

Racjonalność użycia zasobów nie ma wymiaru absolutnego i jej rozumienie zależy od przyjmowanej koncepcji równoważenia rozwoju. Równoważenie słabe przyjmuje za racjonalne utrzymanie w toku rozwoju na niezmiennym poziomie całkowitego zasobu kapitałowego, tzn. kapitału wytwarzanego przez człowieka i „danego przez naturę”. W tej koncepcji współczynnik elastyczności substytucji pomiędzy dwoma wyżej wymienionymi rodzajami kapitału dąży do nieskończoności (możliwość pełnej substytucji). Natomiast tzw. równoważenie silne przyjmuje za racjonalne utrzymanie istniejącego zasobu kapitału „danego przez naturę” (trudno lub nieodnawialnego), co oznacza brak zgody na jego substytuowanie kapitałem wytworzonym przez człowieka (zob. Ayres, Bergh, Gowdy 2001, Borys 2005, s. 41–43).

Owa relatywizacja racjonalności pokazuje w jak wielkim stopniu równoważenie rozwoju jest domeną wyboru publicznego. Po pierwsze, wymaga ono zdefiniowania określonej wiązki pożądaných przez daną społeczność celów, takich jak wzrost dochodów osobistych, poprawa stanu zdrowia i wyżywienia, dostęp do zasobów środowiska odpowiedniej jakości, poziom wykształcenia (Pearce, Barbier, Markandya 1990). Po drugie, konieczny jest mechanizm arbitrażu temporalnego między obecnym i przyszłymi pokoleniami, definiujący racjonalność wykorzystania zasobów nieodnawialnych. Po trzecie, potrzebna jest harmonijna realizacja owych celów w ramach przyjętego typu racjonalności, co często jest trudne do osiągnięcia przy wykorzystaniu mechanizmów rynkowych. Tak więc wymagane jest prowadzenie polityki równoważenia rozwoju, która niekoniecznie musi przybierać taką nazwę i często jest prowadzona jako zespół kilku niezwiązanych ze sobą polityk: np. polityki ekologicznej, przestrzennej, zatrudnienia, kształcenia.

Stąd trudno się dziwić, że rozwój sustensywny wymaga wsparcia ze sfery wyboru publicznego. Traktat Amsterdamski z 1997 roku wprowadził zasadę tzw. *sustainable development* jako obowiązującą w Unii Europejskiej i wymienioną już jako cel Unii w preambule dokumentu i stosowaną w strategiach, programach i działaniach instytucji

europejskich⁴. Zasada *sustainable development* trafiła w 1997 roku do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej jako art. 5, który ma zapewnić w naszym kraju „ochronę środowiska kierującą się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Spójność Terytorialna

Spójność terytorialna nierozzerwalnie wiąże się z procesem terytorializacji polityk. „Przez „terytorializację” należy rozumieć taką reorientację polityk publicznych, dzięki której przy określaniu i realizacji tych polityk bierze się pod uwagę terytorialnie (regionalnie) sformułowane cele lub terytorialnie identyfikowane oddziaływania (efekty). Tym samym interwencja publiczna powinna zawsze być poprzedzona i weryfikowana dzięki zastosowaniu mechanizmów pozwalających na zoptymalizowanie jej efektów w ujęciu terytorialnym”(Matczak, Mikołajczyk Sobolew 2010). Mocną dominantą dyskusji o konieczności terytorializacji polityk stał się raport Barca (2009), który wskazuje na potrzebę dalszego uprzestrzennienia polityki spójności UE. Barca kładzie nacisk na potencjały endogeniczne (obecne i te, które dane terytorium może wytworzyć czy pozyskać) i dostosowuje interwencje do kontekstu przestrzennego, tj. do lokalnych czy regionalnych uwarunkowań i specyfiki (instytucji, wyposażenia w czynniki rozwoju etc.). Jak stwierdza Barca (2009, s.4) cechą charakterystyczną tego podejścia jest: świadomy nacisk na „uwarunkowane przestrzennie zasoby naturalne i instytucjonalne oraz na indywidualne preferencje i doświadczenia (wiedzę), przykładanie znaczenia do materialnych i niematerialnych powiązań przestrzennych, a w rezultacie dostosowywanie polityki do specyfiki miejsca, na które skierowana jest interwencja. W 2011 ukazał się raport wskazujący na praktyczne narzędzia terytorializacji polityki spójności UE i innych polityk wspólnotowych. Zaproponowano w nim tzw. klucze terytorialne i ich wykorzystanie do inicjowania dyskursu rozwojowego między siłami Endo i egzogenicznymi wobec danego terytorium (Böhme i inni. 2011).

Jak wskazuje Hübner (2011) proces terytorializacji polityk rozpoczął się jednak znacznie wcześniej, bo już w latach 90. i wiązał się z opracowaniem Europejskiej Koncepcji Rozwoju Przestrzennego (European Spatial Development Perspective) przyjętej przez ministrów z krajów UE na ich nieformalnym posiedzeniu w Poczdamie w 1999 roku. W ramach wdrażania

---

⁴ Zob. np. II Raport Kohezyjny (European Commission 2001).

opcji ESDP dokonana została także ocena wspólnotowych polityk sektorowych (Wspólnej Polityki Rolnej (CAP), Wspólnej Polityki Transportowej oraz Wspólnej Polityki dotyczącej Środowiska Naturalnego (CEP) w zakresie ich kompatybilności z ESDP-owską koncepcją rozwoju przestrzennego terytorium Unii (zob. European Commission 2001b). Kolejnym etapem było przyjęcie w 2007 roku Agendy Terytorialnej UE (Territorial Agenda of the European Union) co utorowało drogę do pojawienia się w Traktacie Reformującym podpisanym 13 grudnia 2007 roku w Lizbonie (Traktat Lizboński) pojęcia spójności terytorialnej. Artykuł 3 traktatu stanowi, iż „Unia wspiera spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną oraz solidarność między państwami członkowskimi”. Zgodnie z zapisami Traktatu spójność terytorialna staje się więc trzecim, obok gospodarczej i społecznej, wymiarem

zasobów przestrzennie uwarunkowanych⁶ (np. interakcje między elementami sieci osadniczej, dostępność, jakość środowiska przyrodniczego i kulturowego) dla rozwoju poszczególnych regionów i subregionów. Według Zielonej Księgi (European Commission 2008, s.3) „Spójność terytorialna oznacza zapewnienie harmonijnego rozwoju wszystkich tych miejsc oraz gwarancje, że ich mieszkańcy będą mogli jak najlepiej wykorzystać charakterystyczne cechy tych obszarów. Jako taka, spójność ta służy przekształcaniu różnorodności w korzyści, przyczyniając się do zrównoważonego rozwoju całej Unii”.

Zielona Księga wyróżnia cztery wymiary spójności terytorialnej:

1. Koncentracja – pokonanie negatywnych konsekwencji zróżnicowań w zagęszczeniu funkcji gospodarczych
2. Powiązanie terytoriów – pokonanie dystansu
3. Współpraca – pokonanie podziałów
4. Regiony o specyficznych cechach geograficznych oraz regiony o szczególnych wyzwaniach rozwojowych

W kontekście europejskim najczęściej wskazuje się, że kategoria ta nie oznacza prostego wyrównywania różnic społecznych i ekonomicznych w przestrzeni, lecz raczej spójny rozwój Europy jako jednego organizmu (megaregionu) (EU Ministerial Conference on Territorial Development 2004, s. 16–17). Nacisk kładzie się na wyrównywanie szans rozwojowych w przestrzeni (w zakresie dostępności transportowej i komunikacyjnej, dostępności do infrastruktury badawczej i wyników badań naukowych). Spójność terytorialna oznacza więc:

- koordynację polityk sektorowych w ich wymiarze przestrzennym oraz koordynowanie rozwoju przestrzennego w wymiarze pionowym. (EU working group on Spatial and Urban Development 2003, s. 32),
- sposób planowania i rozwoju uwzględniający kapitał (potencjał) terytorialny, sieć osadnicza, regiony i ich powiązania

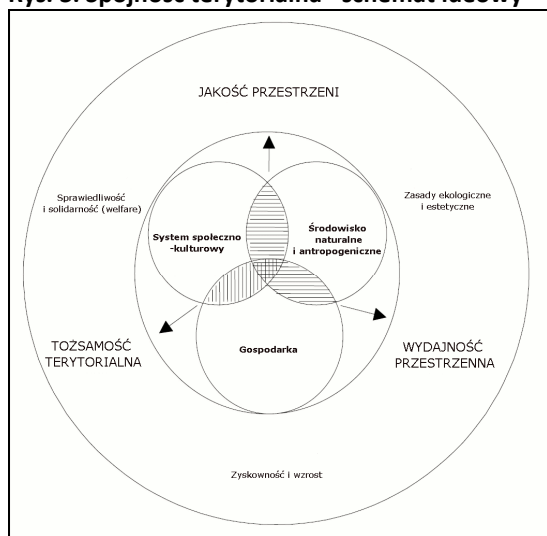
W projekcie ESPON-u 3.3 (ESPON 2005, część 2, s. 77) wyróżnione są następujące komponenty spójności terytorialnej (rys. 3.): jakości przestrzeni (jakość środowiska pracy i

---

⁶ Zwanych czasami kapitałem terytorialnym, zob. np. EU Ministerial Conference on Territorial Development, (2004, s. 11).

zamieszkania, dostępność do usług, do wiedzy), wydajność przestrzeni (efektywność wykorzystania zasobów naturalnych, energetycznych i ziemi, efektywność tkanki gospodarczej i atrakcyjność lokalnej przestrzeni dla działalności gospodarczej, dostępność) oraz tożsamość terytorialna (obecność kapitału społecznego, zdolność do tworzenia wizji rozwojowych, lokalne know-how, przewagi konkurencyjne i specyficzne predyspozycje produkcyjne).

Rys. 3. Spójność terytorialna –schemat ideowy

Źródło; ESPON 2005, część 2, s. 78

Na polskim gruncie pogłębioną koncepcję rozumienia roli i sposobu funkcjonowania spójności terytorialnej zaproponował Markowski (2011). Punktem wyjścia w tym rozumowaniu jest potrzeba zintegrowanego programowania rozwoju obejmującego zagadnienia społeczne, gospodarcze i przestrzenne, w którym planowanie przestrzenne jest instrumentem koordynacji terytorialnego wymiaru i oddziaływania funkcji (aktywności). Potrzeba ta wynika z wielu przesłanek, a wśród najważniejszych z nich Markowski (2011) wymienia:

- niedopasowanie systemu instytucjonalnego i praktyki planistycznej wobec narastających sprzeczności między dynamiką funkcji a petryfikacją zagospodarowania,
- pogłębianie się niesprawności rynku (*market failure*) i pogłębianiu się ułomności funkcjonowania władzy (*governmental failure*),

- zbyt powolne zmiany w lokalnych (terytorialnych) społecznych systemach wartości, rozchwianie systemów wartości przez cykle koniunkturalne i inne zakłócenia a charakterze społecznym, środowiskowym.

Markowski (2011), za Europejską Radą Planistów (ECTP–CEU), przyjmuje, iż „spójna terytorialnie Europa to taki stan połączeń i powiązań systemów ekonomicznych, społecznych i przestrzennych, który wzmacnia ogólnospołeczną efektywność na ścieżce innowacyjnego sustensywnego rozwoju⁷ (J. Vogelij 2010 s. 3). Tak rozumiana „Spójność terytorialna” staje się jego zdaniem „uniwersalnym - celem (środkiem), a nawet swoistym paradygmatem nowocześnie rozumianej polityki rozwoju, a terytoria, w ramach tej polityki, są traktowane, jako kategorie zmienne w czasie, których wielkość określana jest w wyniku uzgodnionej decyzji planistyczno – politycznej”. W tej koncepcji spójności terytorialnej staje się syntetycznym (makro) celem polityki rozwoju

Źródło: Markowski 2011.

Konsekwencją przyjęcia spójności terytorialnej, jako wiodącego paradygmatu polityki rozwoju, jest potrzeba stosowania podejścia funkcjonalno – terytorialnego, a to z kolei oznacza, „iż należy szukać nowych form zarządzania (i regulacji) tak, aby rzeczywiście zdyskontować teoretyczne szanse na realizację celów rozwoju w wymiarze terytorialnym. Terytorialna organizacja kraju, lokalne ambicje, interesy polityczne, istniejący system kompetencji i form finansowania działalności samorządowej stoją bardzo często w sprzeczności z funkcjonalno - obszarowym (terytorialnym) podejściem do rozwoju” (Markowski 2011).

Na marginesie tych rozważań trzeba zauważyć, iż pojęcie spójności terytorialnej może rodzić nieprawidłowe i mylące konotacje. Istotą tej kategorii nie jest bowiem zapewnienie równomiernego wzrostu w przestrzeni EU, jak to mogłoby się zdawać na pierwszy rzut oka. Źródłostów pochodzi od nazwy polityki spójności, która jest de facto polityką rozwoju, a ma ambicje stać się polityką rozwoju zintegrowanego. Istotą koncepcji spójności terytorialnej jest więc integrowanie działań rozwojowych w przestrzeni i wprzęganie czynników terytorialnych (korzyści aglomeracji, lokalne przestrzenie uwarunkowane aktywa np. kapitał społeczny) w proces rozwoju.

Agenda Terytorialna UE

Jak już wspomniano, pierwsza Agenda Terytorialna UE została przyjęta w Poczdamie w 2007, a jej zaktualizowana wersja (*Agenda Terytorialna Unii Europejskiej 2020. W kierunku sprzyjającej społecznemu włączeniu, inteligentnej i zrównoważonej Europy zróżnicowanych regionów*) 19 maja 2011 w Gödöllő, na nieformalnym spotkaniu ministrów odpowiedzialnych w krajach UE za planowanie przestrzenne i rozwój terytorialny. Najważniejszą częścią obu dokumentów są uzgodnione terytorialne priorytety rozwoju Unii Europejskiej (Tab.1).

Tab.1 Priorytety Agendy Terytorialnej UE z 2007 i 2011 roku

Priorytety 2007	Priorytety 2011
Wzmocnienie poziomu policentryczności i innowacji poprzez współpracę miast i regionów miejskich.	Wspieranie policentryczności i zrównoważonego (balanced) rozwoju terytoriów
Nowe formy partnerstwa i zarządzania terytorialnego między obszarami miejskimi i wiejskimi	Wspieranie zintegrowanego rozwoju miast, obszarów wiejskich i regionów o określonych charakterystykach (Art. 174)
Międzynarodowe regionalne klastry konkurencji i innowacji	Zapewnienie globalnej konkurencyjności regionów wykorzystując silne lokalne gospodarki
Wzmocnienie i rozszerzenie sieci transeuropejskich	Poprawa powiązań w przestrzeni ludzi, przedsiębiorstw i gmin
Transeuropejskie zarządzanie ryzykiem, w tym skutkami zmian klimatycznych	
Wzmocnienie struktur ekologicznych i zasobów kulturowych w ramach nowego podejścia do rozwoju	Zarządzanie i wiązanie wartości kulturowych krajobrazowych i ekologicznych
	Integracja terytorialna w transgranicznych i ponadnarodowych regionach funkcjonalnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie oby Agend Terytorialnych UE (angielska wersja językowa)

Dokument uchwalony w 2011 roku stanowi ramy dla polityk ukierunkowanych na wsparcie spójności terytorialnej w Europie (szerzej zob. Zaucha, Salamin 2011). Jego celem jest „zapewnienie strategicznych wytycznych rozwoju terytorialnego, wsparcie włączania wymiaru terytorialnego do polityki w różnych dziedzinach i na wszystkich szczeblach rządów jej wdrażania oraz zagwarantowanie realizacji strategii „Europa 2020” zgodnie z zasadami spójności terytorialnej”. Podstawą agendy jest raport o stanie terytoriów UE (Damsgaard i inni 2011). Agenda wskazuje na potrzebę terytorializacji polityki rozwoju, co ilustruje poniższy cytat: „realizacja określonych w strategii „Europa 2020” celów inteligentnego, zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu możliwa jest wyłącznie pod warunkiem uwzględnienia terytorialnego wymiaru strategii, ponieważ szanse rozwojowe poszczególnych regionów różnią się”. Terytorializacja ta jest rozumiana w dwóch wymiarach: po pierwsze, koordynacji i różnicowania polityk w przestrzeni (o czym mówił powyższy cytat) a po drugie, przez wykorzystywanie kapitału terytorialnego w procesach rozwoju, co unaocznia się np. w postulatcie, by odpowiedzialni za opracowywanie i wdrażanie polityk

sektorowych brali pod uwagę zasady i cele Agendy. Koordynacja polityk ma służyć rozwojowi suspensywnemu, konkurencyjności i spójności społecznej. W kontekście kapitału terytorialnego, Agenda kładzie nacisk, zresztą za wskazaniem nowej geografii ekonomicznej, na terytorialnie uwarunkowane niemobilne czynniki rozwoju, których znaczenie wzrasta wraz z rosnącą globalizacją i zanikaniem bariery dostępności. Celem jest wyzwolenie potencjału terytorialnego za pomocą strategii rozwojowych, opartych na lokalnej i regionalnej znajomości potrzeb oraz wykorzystywaniu konkretnych atutów i czynników zwiększających konkurencyjność obszarów. Obszary mogą wykorzystywać swój kapitał terytorialny do wdrażania optymalnych rozwiązań w zakresie rozwoju długofalowego i w ten sposób przyczynić się do realizacji celów strategii „Europa 2020”.

Agenda nie definiuje spójności terytorialnej. Wskazuje jednak na jej istotne aspekty:

- spójność terytorialna to zbiór zasad harmonijnego, wyważonego, efektywnego i sustensywnego rozwoju terytorialnego,
- Spójność terytorialna jako wzmocnienie zasady solidarności w celu wspierania konwergencji między gospodarkami terytoriów wiodących i słabiej rozwiniętych oraz zapewnienia równych szans obywatelom i przedsiębiorstwom, bez względu na ich miejsce zamieszkania lub siedzibę,
- spójność terytorialna jako imperatyw jak najpełniejszego wykorzystania potencjału terytorialnego,
- spójność terytorialna jako płaszczyzna sieciowania regionów w czasach gdy coraz większego znaczenie nabierają współzależności regionalne, co wymaga ciągłego budowania sieci, współpracy i integracji między różnymi regionami UE na wszystkich właściwych szczeblach terytorialnych,
- spójność terytorialna jako emanacja rozwoju ukierunkowanego terytorialnie (*place based*) –dostosowanie możliwości rozwojowych do uwarunkowań danego obszaru.

Dokument wskazuje także na najważniejsze instrumenty realizacji koncepcji spójności terytorialnej na poziomie UE, krajów członkowskich i w wymiarze transgranicznym. Są to między innymi:

- pionowa i pozioma koordynacja między organami decyzyjnymi na różnych szczeblach i w ramach polityki w różnych sektorach,
- uwzględnienie skutków terytorialnych przy opracowywaniu polityki – podejmowane działania powinny być dostosowane do danego rodzaju terytorium, a w planowaniu należy stosować podejście terytorialne,
- pogłębienie wymiaru terytorialnego polityki spójności na wszystkich jej etapach tj. w ramach strategicznego programowania, oceny i monitorowania,
- wsparcie koordynacji terytorialnej za pomocą takich instrumentów jak ocena oddziaływań terytorialnych, koordynacja mechanizmów planowania i monitorowanie pod kątem terytoriów,
- opracowywanie i wdrożenie koncepcji i instrumentów zintegrowanego rozwoju lokalnego i regionalnego,
- lepsze odzwierciedlenie wymiaru terytorialnego oraz uwzględnienie zróżnicowanej sytuacji wyjściowej i szczególnych uwarunkowań krajowych, regionalnych i lokalnych w procesie wdrażania i monitorowania strategii „Europa 2020”,
- wypracowanie na szczeblu UE lepszych metod monitorowania i oceny rozwoju terytorialnego i skuteczności działań na rzecz spójności terytorialnej,
- przeprowadzanie zintegrowanej oceny skutków wszystkich istotnych polityk i programów UE,
- zapewnienie właściwego wsparcia metodologicznego oraz kompletnego fundamentu wiedzy terytorialnej wspierającej spójność terytorialną (m.in. rola ESPON), gromadzenia danych regionalnych i miejskich mających istotne znaczenie dla rozwoju terytorialnego i spójności terytorialnej,
- ukierunkowanie inicjatyw współpracy terytorialnej na rzecz długofalowych celów spójności terytorialnej, intensyfikacja wymiany dobrych praktyk i rozwój planowania przestrzennego obszarów morskich
- zmiana sposobu prowadzenia polityki miejskiej na bardziej zintegrowaną i uwzględniającą wpływ miast na rozwój ich otoczenia tak jak to postuluje Karta Lipska.

W Agendzie wielokrotnie jest przywoływane pojęcie wzrostu sustensywnego, inteligentnego i włączającego (*smart, sustainable and inclusive growth*), ale brak refleksji dotyczącej istoty tych kategorii. Implicite przyjmowane jest założenie, iż rozwój prowadzony zgodnie z paradygmatem spójności terytorialnej, musi być rozwojem sustensywnym. Analiza kontekstu, w jakim to ostatnie pojęcie jest używane, wskazuje na równorzędne traktowanie ekonomicznego, społecznego, terytorialnego i ekologicznego wymiaru tej kategorii. Wydaje się, iż w Agendzie udało się uniknąć błędu strategii Europa 2020, sprowadzającej rozwój sustensywny do wymiaru ekologicznego głównie w kontekście zmian klimatycznych. Brakuje jednak w Agendzie spójnych wskazań, jak realizować koncepcję równoważenia rozwoju w wymiarze przestrzennym.

Można więc stwierdzić, że chociaż Agenda Terytorialna stanowi główny dokument programowy, wskazujący sposoby wdrażania koncepcji spójności terytorialnej w kontekście rozwoju sustensywnego, inteligentnego i włączającego, to jednak jej praktyczne znaczenie w tym zakresie jest ograniczone. Wynika to z nieostrych i rozmytych sformułowań, akceptacji różnorodnych prób odczytywania koncepcji spójności terytorialnej (od wątków solidarnościowych po kwestie efektywności zarządzania), dużej ilości ogólników, co wynikało głównie z niechęci ministrów odpowiedzialnych za planowanie przestrzenne i rozwój, do ingerowania w sferę kompetencji innych resortów odpowiedzialnych za polityki, nawet o istotnym wymiarze terytorialnym. Dlatego też powstało, wspomniane już, uszczegółowienie części wdrożeniowej Agendy w postaci raportu dot. praktycznych sposobów terytorializacji polityki rozwoju (Böhme i inni. 2011) oraz dokumenty polityczne polskiej prezydencji Rady UE (tzw. *issue papers*) temu zagadnieniu poświęcone.

na spory zakres proponowanych zmian, nawet w dokumencie rządowym, Koncepcja została przyjęta przez rząd dopiero 13 grudnia 2011, tj. po wielu miesiącach oczekiwań środowiska planistów przestrzennych. Od powstania wersji eksperckiej minęło ponad 3 lata. To i tak znacznie krócej, niżeli w przypadku poprzedniego dokumentu (Koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, przygotowanej pod kierunkiem prof. Kołodziejskiego), który czekał na akceptację ponad 5 lat. Koncepcja stanowi dobry przykład terytorializacji polityki rozwoju w Polsce (Zaucha 2011). KPZK przedstawia innowacyjne odczytanie koncepcji spójności terytorialnej i rozwoju sustensywnego. Poniżej zaprezentowano wybrane elementy wartości dodanej w tym zakresie.

1. Koncepcja metropolii sieciowej

KPZK, w stosunku do poprzednich dokumentów strategicznych, zakłada istotną zmianę akcentów, to jest odejście od koncepcji polskiego terytorium, jako zwornika między Wschodem i Zachodem Europy, na rzecz silniejszego akcentowania znaczenia uwarunkowań przestrzennych dla wykorzystania endogenicznych potencjałów i czynników rozwoju. Dostępność, szczególnie z zagranicy, nie jest warunkiem wystarczającym dla procesów modernizacyjnych. Wymagają one przede wszystkim odpowiedniej masy krytycznej kapitału ludzkiego i społecznego, dobrze zorganizowanej przestrzeni lokalnej (rynek pracy, brak kongestii, wysoki poziom życia) i sprzyjającej rozwojowi tkanki instytucjonalnej (prawo, administracja). Potwierdza to chociażby lekcja niemiecka wskazująca na ograniczoną rolę inwestycji infrastrukturalnych, jako koła zamachowego rozwoju obszarów zacofanych i peryferyjnych.

W wielu dokumentach europejskich, polska przestrzeń, jak na razie, była postrzegana jako mało atrakcyjna, to jest niezdolna do generowania samoistnych bodźców rozwojowych. Wyrazem tych poglądów były mapy poszerzenia stref intensywnego rozwoju Europy omijających Polskę, począwszy od studium CPMR z 2002 r., a kończąc na opublikowanych w roku 2007 scenariuszach rozwoju przestrzennego Europy, zorientowanych na konkurencję (projekt ESPON 3.2- ESPON 2007), w których strefa koncentracji przepływów i działań okrężała Polskę od północy (Region Sundu) i południa (do Budapesztu). Nawet w scenariuszu kohezyjnym zakładano rozszerzanie się bodźców rozwojowych z europejskiego pięciokąta wzdłuż korytarzy transportowych, co w efekcie lokowało Warszawę w innej strefie rozwojowej niż Wrocław.

Zaproponowana w KPZK koncepcja metropolii sieciowej zmienia tego typu optykę. W Polsce powstaje ośrodek sieciowy powiązanych ze sobą obszarów funkcjonalnych wielkich miast/aglomeracji o znaczącym w skali Europy potencjale demograficznym, intelektualnym i wytwórczym. Ośrodek ten jest wystarczająco silny dla generowania samoistnych bodźców na otaczającą go przestrzeń. Polska przestrzeń staje się jedną z europejskich stref integracji globalnej (GIZ) wchodzącą w interakcje gospodarcze i społeczne z innymi tego typu strefami.

Koncepcja metropolii sieciowej odczytuje spójność terytorialną jako element wzmocnienia, a nie osłabiania konkurencyjności. Metropolia sieciowa łączy ekonomię miejsc i przepływów⁸, wzmocnia kapitał terytorialny i, w naturalny sposób, integruje różne polityki wobec zagadnienia tworzenia metropolii sieciowej. Metropolia taka nie powstanie bez integrowania polityki edukacyjnej, innowacyjnej, miejskiej, transportowej, ekologicznej i wielu innych. Powstanie metropolii sieciowej wyznacza też nowe standardy rozwoju sustensywnego w przestrzeni. Rozwój przestaje się rozlewać wzdłuż szlaków komunikacyjnych, a koncentruje się w węzłach metropolii.

2. Standard dostępności do usługi pożytku publicznego jako wymiar solidarnościowy spójności terytorialnej

Aglomeracja nie zawsze przyspiesza rozwój społeczno-gospodarczy i nie powinno przyjmować się za pewnik założeń o liniowej zależności między koncentracją i wzrostem (OECD 2009a, s. 8). Swoje wnioski OECD opiera na wynikach własnych badań. Z 78 regionów metropolitalnych OECD, tylko 45% notowało w pierwszej dekadzie XXI wieku wzrost PKB na mieszkańca szybszy, niżeli średnia krajowa. 2/3 PKB w OECD powstaje poza regionami centralnymi. Badacze OECD interpretują ten fenomen jako szanse wzrostu we wszystkich typach regionów i konstatują, iż polityki koncentrujące się na wspieraniu aglomeracji poprzez inwestycje infrastrukturalne, nie muszą automatycznie przyspieszać wzrostu gospodarczego (OECD 2009b, s. 3). Na to nakłada się problem różnego funkcjonowania kategorii konkurencyjności i spójności przestrzennej, w zależności od poziomu przestrzennej analizy. To co wzmocnia spójność w wymiarze europejskim, może oznaczać spadek spójności w wymiarze krajowym. Dodatkowo ważnym jest wymiar czasu. W KPZK przedstawiono krajowy punkt widzenia na tę kwestię. Zaproponowano koncepcje równoważenia procesów

---

⁸ Na temat przestrzennych powiązań funkcjonalnych zobacz szerzej Zaucha 2011a

aglomeracji (paradygmat konkurencyjności) i procesów wspierania rozwoju regionów słabszych⁹, przy wykorzystaniu koncepcji (zresztą postulowanej przez VASAB) łączenia i wzmocnienia istniejących potencjałów gospodarczych, przyrodniczych i społecznych (przy jasnym określeniu skali związanych z tym konfliktów). Istotą prezentowanej koncepcji jest postulat skierowania polityki przestrzennej na uruchomienia samoistnych sprzężeń zwrotnych (prowadzących do pożądaných efektów przestrzennych), czy to w sferze gospodarczej, społecznej, czy też w przyrodniczej. W efekcie interwencja w przestrzeń może być, po osiągnięciu planowanej trajektorii rozwoju, ograniczana, ustępując miejsca mechanizmom wzmocnienia konkurencyjności. W KPZK został wyraźnie określony poziom miast powiatowych, jako ten, zapewniający spójność przestrzenną kraju. Na tym poziomie powinny zostać zdefiniowane powszechne standardy dostępu do usług edukacyjnych, opiekuńczych czy zdrowotnych. Wskazano także na obszary wymagające szczególnej troski, to jest tam, gdzie ośrodki powiatowe doświadczają szczególnych barier rozwojowych np. w zakresie dostępności do dużych ośrodków miejskich. Spójności i konkurencyjności przestrzennej służy także postulat tworzenia wokół miast (do poziomu powiatu) dobrze skomunikowanych obszarów rynków pracy. Praktycznie oznacza to próbę zachowania policentrycznej lokalnej sieci osadniczej, zmniejszenie skali niekontrolowanego rozlewania się wielkich miast, przy warunku koniecznym efektywnego wykorzystania zasobów pracy (kolejny ważny aktyw rozwojowy w kraju) i tworzenia masy krytycznej niezbędnej dla rozwoju na poziomie powiatowym. W świetle wyższych rozważań, można przyjąć, iż według KPZK, spójny przestrzennie kraj czy region stanowił siatkę powiązanych ze sobą obszarów funkcjonalnych o różnej skali przestrzennej, zapewniających mieszkańcom dostęp do pracy i usług społecznych, niezbędnych dla rozwoju i zachowania kapitału ludzkiego i społecznego (Szlachta, Zaucha 2010).

---

⁹ Niedawno pojawił się pogląd, iż obie koncepcje są kompatybilne (np. według jednego z projektów ESPON spójność przestrzenna obejmuje jakość przestrzeni, tożsamość terytorialną i wydajność przestrzenną w tym efektywność tkanki gospodarczej i atrakcyjność przestrzeni dla działalności gospodarczej). Przeważa jednak przekonanie, iż procesy gospodarcze prowadzą do koncentracji i polaryzacji przestrzennej (przynajmniej w skali kraju), a ośrodki słabsze są z reguły gorzej wyposażone w instrumenty absorpcji szoków podażowych (struktura monocentryczna gospodarki). Zachowanie policentryczne relacje sieciowe w obszarze całego kraju i wyrównywanie szans rozwojowych (obecność kapitału społecznego, lokalnego know-how rozwojowego, dostępności do usług i wiedzy na terytorium całego kraju) jest więc możliwe jedynie kosztem niższego tempa wzrostu najbardziej konkurencyjnych ośrodków.

Koncepcja łączenia potencjałów wskazuje także na zdolność polskiej przestrzeni do rozwoju sustensywnego i stwarza przeciwwagę dla międzynarodowej percepcji polskiej przestrzeni, jako areny różnorodnych konfliktów. W wymiarze indykatywno-sprawczym koncepcja ta ułatwi łączenie polskiej przestrzeni ekologicznej, z przestrzenią krajów sąsiednich. Koncepcja ta może także przyczynić się do pojawienia się międzynarodowych powiązań społecznych i gospodarczych miast małych i średnich, wykorzystujących odpowiednie nisze rozwoju, śladem ich skandynawskich odpowiedników. W funkcji politycznej będzie stanowiła istotny wkład do europejskiej debaty o przyszłości Polityki Spójności, a jej doświadczenia pokażą, czy w okresie dłuższym celowe jest zachowanie obecnych proporcji podziału na cele związane z konkurencyjnością i spójnością w budżecie europejskim.

3. Polityka zintegrowanego rozwoju miast (Urban Policy)

Miasta stanowią istotny wyznacznik konkurencyjności przestrzennej. Są one miejscami skupiania się powiązań gospodarczych i społecznych o charakterze międzynarodowym, krajowym i regionalnym. Jakość miast decyduje o tempie rozwoju gospodarczego w skali ponad lokalnej, wywiera istotny wpływ na sferę społeczną, stan środowiska naturalnego i stanowi ważną składową poziomą życia w kraju. Pomimo ponadlokalnej, a nierzadko międzynarodowej roli miast, procesy decyzyjne, definiujące ich rozwój, mają charakter lokalny. Są zwykle prowadzone z punktu widzenia mieszkańców danego miasta, bez uwzględniania efektów zewnętrznych w skali regionu, kraju czy kontynentu. Sprzyja temu mechanizm demokracji i lokalna odpowiedzialność za podejmowane decyzje. W wielu krajach, w tym w Polsce, polityka zintegrowanego rozwoju miast pozostają wciąż jedynie przedmiotem rozważań akademickich.

Problem ten został podniesiony w tzw. karcie Lipskiej przyjętej na Nieformalnym Spotkaniu Ministrów Państw Członkowskich UE ds. Spójności Terytorialnej i Rozwoju Miast 24 maja 2007. "KARTA LIPSKA nt. Zrównoważonych Miast Europejskich" jest dokumentem krajów członkowskich UE. Mając na uwadze wyzwania i szanse, jak również różne aspekty historyczne, gospodarcze, społeczne i ekologiczne europejskich miast, Ministrowie państw członkowskich, odpowiedzialni za rozwój miast, zgodzili się na wspólne zasady i strategie dotyczące polityki rozwoju miejskiego. Zwrócili oni uwagę m.in. na potrzebę polityki rozwoju miejskiego na poziomie krajowym oraz na potrzebę koordynacji rozwoju miast na poziomie lokalnym, a także regionalnym. Ma to prowadzić do osiągnięcia partnerstwa pomiędzy

miastami, a obszarami wiejskimi oraz pomiędzy małymi i średnimi miastami, a dużymi miastami w regionach miejskich i metropolitalnych. Sprzyjać temu powinno m.in. planowanie transportowe i zarządzanie ruchem nakierowane na obniżenie negatywnych skutków transportu na środowisko oraz lepszą integrację miejskich regionów funkcjonalnych. W Karcie Lipskiej znajduje się wezwanie do zaprzestania rozważań zagadnień i decyzji związanych z polityką rozwoju miast, na poziomie każdego miasta osobno. Miasta powinny być głównymi ośrodkami rozwoju regionalnego i brać odpowiedzialność za spójność terytorialną kraju.

Rola i prawne usytuowanie KPZK nie stwarzają warunków do kompleksowego sformułowania w jej ramach polityki zintegrowanego rozwoju miast. Jednakże w KPZK szczególną uwagę zwrócono na kwestie miejską, wychodząc z założenia, iż ład zagospodarowania przestrzennego rozstrzyga się na poziomie lokalnym, natomiast determinuje konkurencyjność polskiej przestrzeni na poziomie makro. Do rangi problemu polityki przestrzennego zagospodarowania kraju podniesiony został brak ładu przestrzennego, skutkujący wzrostem kosztów transakcyjnych w rozwoju miast, a jednym z najważniejszych celów tej polityki, stało się przewrócenie owego ładu. Wśród działań operacyjnych temu służących wskazano m.in. potrzebę opracowywania planów obszarów funkcjonalnych miast powyżej 100 tys. mieszkańców, wprowadzenia zintegrowanych systemów transportu pasażerskiego w miejskich obszarach funkcjonalnych, a przede wszystkim potrzebę wprowadzenia do praktyki planistycznej odpowiednich standardów urbanistycznych, zapewniających ład przestrzenny w regionach miejskich. Przyjęto miejskie regiony funkcjonalne, jako właściwe odniesienie przestrzenne dla formułowania szeregu celów rozwoju krajowej przestrzeni. Za niezwykle ważną kwestię uznano uporządkowanie struktury i ustroju funkcjonalnego obszaru metropolitalnego Warszawy, GOP-u i Trójmiasta. W ten sposób w KPZK stworzono podwaliny do dalszego rozwijania polityki zintegrowanego rozwoju miast.

Zaproponowanie w KPZK zrębów polityki zintegrowanego rozwoju miast w wymiarze inspirująco – informacyjnym przyczyni się do podniesienia rangi polskich miast w międzynarodowej świadomości. Już samo prezentowanie informacji dla obszaru funkcjonalnego Trójmiasta (1 milion mieszkańców), zamiast odrębnie dla Gdynia, Gdańska i Sopotu, wystarczy, aby ugruntować w międzynarodowej świadomości fakt istnienia dużej

polskiej aglomeracji nad środkowym Bałtykiem, większej pod względem potencjału ludnościowego od np. Rygi czy Wilna. W wymiarze indykatywno – sprawczym polityka zintegrowanego rozwoju miast, zrealizowana nawet w ograniczonym zakresie, jak to zostało zaprezentowane w KPZK, umożliwi poprawę pozycji polskich miast w rankingach poziomu życia i atrakcyjności dla inwestorów, co stworzy dodatkowe bodźce prorozwojowe. Zostanie lepiej wykorzystany kapitał terytorialny polskich miast, co jest istotnym postulatem spójności terytorialnej. W wymiarze politycznym Polska przetestuje własny, oryginalny wkład do europejskiego dyskursu, jak wprzęgać władze lokalne w procesy kształtowania spójności terytorialnej w zakresie koordynowania polityk wobec terytoriów funkcjonalnych.

4. Włączenie obszarów morskich w krajowy system planowania przestrzennego.

Przestrzeń morską w większości krajów europejskich funkcjonowała do niedawna poza krajowym systemem planistycznym. Nie podlegała ona bardziej złożonym procesom presji gospodarczej. Debata o przestrzeni morskiej koncentrowała się na nadmiernym wykorzystaniu zasobów żywych i degradacji środowiska naturalnego. Nie dało się jednak zauważyć konkurencji o przestrzeń morską. Percepcja przestrzeni morskiej, jako relatywnie obfitej i nie obciążonej stygmatem konfliktów przestrzennych, powoli się zmienia. Spowodowane to jest wzrostem intensywności żeglugi, pojawianiem się nowych typów wykorzystania przestrzeni morskiej (akwakultury, energetyka wiatrowa i z prądów morskich) oraz bardziej holistycznym podejściem (ekosystemowym) do kwestii środowiska naturalnego.

W Polsce przestrzeń morską nie była ujmowana w strategicznych dokumentach dotyczących zagospodarowania przestrzennego kraju, a jej wykorzystanie oparte było na systemie pozwoleń i koncesji, bez wspólnego mianownika wynikającego z wykorzystania tej samej przestrzeni. Zaczęły się pojawiać pierwsze konflikty m.in. między energetyką wiatrową a koniecznością ochrony brzegów czy turystyką. Powstała potrzeba zintegrowanego podejścia do przestrzeni morskiej przy wykorzystaniu doświadczeń planowania przestrzennego, szczególnie w obliczu podejmowania podobnych działań przez kraje sąsiednie, w szczególności Niemcy i Szwecję.

W KPZK podkreślono potrzebę włączenia przestrzeni morskiej w system planowania przestrzennego kraju (tzw. *nested approach*) i stworzono ku temu niezbędne warunki w

ramach istniejącego stanu prawnego. Przede wszystkim wskazano cel wiodący planowania przestrzennego obszarów morskich, cele operacyjne tj. priorytety wykorzystania przestrzeni morskiej, określono potencjały rozwojowe o znaczeniu krajowym i możliwe konflikty oraz zaproponowano inwestycje krajowe niezbędne dla sustensywnego wykorzystania przestrzeni morskiej. Zapisy KPZK otworzyły możliwość konstruowania planów morskich spójnych z celami i priorytetami przestrzennego zagospodarowania kraju. KPZK stał się elementem integracji różnych polityk wobec przestrzeni morskiej, realizując przez to najważniejsze postulaty spójności terytorialnej.

Zaproponowana w KPZK koncepcja włączenie obszarów morskich w krajowy system planowania przestrzennego w wymiarze inspirująco- informacyjnym wyśle czytelny sygnał do społeczności międzynarodowej, iż Polska jest przygotowana do sprawowania władztwa nad przestrzenią morską, wykorzystując aparat zintegrowanego planowania i zarządzania. W wymiarze indykatywno- sprawczym KPZK ułatwi realizację wspólnych inwestycji z krajami sąsiednimi niezbędnych dla intensyfikacji wykorzystania polskiej przestrzeni morskiej zgodnie z wymogami rozwoju sustensywnego. W wymiarze politycznym, przez zdefiniowanie krajowych priorytetów wobec przestrzeni morskiej, KPZK pozwoli na aktywną rolę Polski w kształtowaniu bałtyckich i europejskich rozwiązań planistycznych na morzu.

Strategia UE dla Regionu Morza Bałtyckiego

Region Morza Bałtyckiego jest jednym z globalnych liderów konkurencyjności oraz europejskim „prymusem” w zakresie realizacji celów *Strategii Lizbońskiej*. Pomimo globalnego spowolnienia, gospodarki krajów regionu Morza Bałtyckiego (licząc łącznie) notują od 6 lat wyższe tempo wzrostu niż przeciętne tempo wzrostu w całej UE. Poza tym poziom innowacyjności Regionu powoduje, że jest on liderem wśród makroregionów europejskich, co zawdzięcza głównie osiągnięciom takich krajów, jak Szwecja, Finlandia, Dania czy Niemcy.

Jednocześnie region Morza Bałtyckiego pozostaje jednym z najbardziej zróżnicowanych społecznie i gospodarczo obszarów Europy, gdzie sąsiadują jedne z najbogatszych i najbiedniejszych krajów i regionów europejskich, a także, gdzie występuje „trudna” granica zewnętrzna UE, która nie ułatwia procesów integracyjnych.

Zatwierdzona w 2009 roku przez Radę Europejską Strategia dla regionu Morza Bałtyckiego jest pierwszą tego typu strategią adresowaną do wyodrębnionego terytorialnie makroregionu UE (Zaucha 2010). Została ona przygotowana przez Komisję Europejską we współdziałaniu z krajami członkowskimi jako wyraz nowych koncepcji zarządzania regionalnego¹⁰. Kręgosłupem strategii są cztery filary, w ramach których pogrupowane są działania – każdy filar odnosi się do szerokiej gamy działań politycznych i będzie miał wpływ na pozostałe. Filary te, które można utożsamiać z celami rozwojowymi, zostały zidentyfikowane w następujący sposób:

- region zrównoważony ekologicznie,
- region dobrobytu,
- region dostępny i atrakcyjny,
- region bezpieczny.

Osobno zgrupowane są kwestie horyzontalne o charakterze przekrojowym (obejmujące różne filary), jak np. planowanie obszarów morskich czy rozwój struktur zintegrowanej gospodarki morskiej. Podstawą Strategii jest 15 priorytetów po 3-5 na filar (tab. 2). Każdy priorytet obejmuje działania, które podzielone zostały na te o strategicznym charakterze, inicjatywy pogłębionej współpracy (działania oparte na współpracy) i projekty flagowe .

Tab.2. Filary, priorytety i działania horyzontalne Strategii UE dla regionu Morza Bałtyckiego

Obszar Priorytetowy	Filar
1. Zredukowanie ładunków związków odżywczych w morzu (użyźniających) do dopuszczalnego poziomu.	Przekształcenie regionu Morza Bałtyckiego w obszar zrównoważony środowiskowo – Region zrównoważony
2. <u>Zachowanie naturalnych stref oraz różnorodności biologicznej, w tym odnośnie rybołówstwa.</u>	
3. <u>Ograniczenie stosowania i oddziaływania substancji niebezpiecznych.</u>	
4. <u>Stworzenie wzorcowych warunków ekologicznej żeglugi w regionie.</u>	
5. <u>Łagodzenie skutków zmiany klimatu i dostosowywanie się do niej.</u>	
6. Usuwanie utrudnień dla tworzenia wspólnego rynku wewnętrznego w tym poprawa współpracy w dziedzinie cel i podatków.	Przekształcenie regionu Morza Bałtyckiego w obszar dobrobytu – Region dobrobytu
7. Wykorzystanie potencjału całego regionu w dziedzinie badań naukowych i innowacji.	
8. <u>Wdrażanie „Karty małych przedsiębiorstw”: wspieranie przedsiębiorczości, wzmocnienie MŚP i zwiększenie efektywnego wykorzystywania zasobów ludzkich.</u>	
9. Wzmocnienie sustensywnego rozwoju rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa.	
10. Poprawa dostępu do rynków energii, ich wydajności i bezpieczeństwa.	Przekształcenie regionu Morza Bałtyckiego w miejsce dostępne i atrakcyjne – Region dostępny
11. Poprawa wewnętrznych i zewnętrznych powiązań transportowych.	
12. <u>Utrzymanie i zwiększenie atrakcyjności regionu Morza Bałtyckiego, zwłaszcza dzięki edukacji młodzieży, turystyce, kulturze i zdrowiu.</u>	

¹⁰ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów dotyczący Strategii Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego, COM(2009) 248/3, s. 2.

13. Osiągnięcie przez region czołowej pozycji w dziedzinie bezpieczeństwa i ochrony na morzu.	Przekształcenie regionu Morza Bałtyckiego w obszar bezpieczny i chroniony – Region bezpieczny
14. Zwiększenie zdolności do reagowania na wypadki na morzu i ochrony przed poważnymi sytuacjami nadzwyczajnymi.	
15. Zmniejszenie skali przestępczości transgranicznej i jej skutków.	
Dostosowanie dostępnego finansowania do priorytetów i działań strategii UE dla regionu Morza Bałtyckiego.	<u>Działania horyzontalne</u>
Współpraca przy transponowaniu dyrektyw UE.	
Stworzenie zintegrowanych struktur gospodarki morskiej w regionie Morza Bałtyckiego.	
Uzyskanie statusu projektu pilotażowego we wdrażaniu dyrektywy ramowej w sprawie strategii morskiej.	
Zachęcenie do stosowania planowania przestrzennego obszarów morskich we wszystkich państwach członkowskich położonych nad Morzem Bałtyckim i stworzenie wspólnego podejścia dotyczącego współpracy transgranicznej.	
Stworzenie i ukończenie lądowego planowania przestrzennego.	
Wzmocnienie wielopoziomowego systemu rządzenia, planowania przestrzennego ukierunkowanego na konkretne obszary i zrównoważonego rozwoju.	
Przekształcenie udanych projektów pilotażowych i demonstracyjnych w działania na pełną skalę.	
Stosowanie badań, jako podstawy decyzji politycznych.	
Zapewnienie szybkiej łączności szerokopasmowej na obszarach wiejskich.	
Określenie i wdrożenie komponentu dotyczącego basenu Morza Bałtyckiego w ramach Europejskiej Sieci Informacji i Obserwacji Środowiska Morskiego (EMODNET) oraz ulepszenie danych społeczno-ekonomicznych.	
Zbudowanie tożsamości regionalnej.	
Wspieranie zrównoważonego rozwoju na obszarach rybackich.	

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów Komisji Europejskiej SEC(2009) 712/2

Jak wynika z powyższej charakterystyki, SUERMB jest strategią wielosektorową i wielowymiarową. Dominuje w niej wymiar ekologiczny, ale ważne są także zagadnienia ekonomiczne i społeczne. Dodatkowo pojawia się wątek polityczny (Wymiar Północny). Nie można wyróżnić w Strategii jednego tematu wiodącego, a jej tematyka jest bardzo szeroka – dotyczy ekologii, dobrobytu, bezpieczeństwa i dostępności. Strategia nie przewiduje istotnych preferencji przestrzennych, chociaż daje się zauważyć szczególna troska o granice zewnętrzne UE w priorytetach dot. bezpieczeństwa. Wyraźnie jednak sformułowane są preferencje branżowe. W nazwach priorytetów pojawia się rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo, transport, energetyka, turystyka, zdrowie, kultura oraz sektor ochrony środowiska. Projekty horyzontalne dotyczą m.in. planowania przestrzennego. Rozwój sustensywny pojawia się w strategii (w planie działania) głównie w kontekście rybołówstwa i kwestii ekologicznych natomiast spójność terytorialna pojawia się tylko trzy razy w jednym paragrafie dotyczącym działań horyzontalnych. De facto jest ona zmarginalizowana w tym dokumencie.

Strategia stanowi przykład jak łatwo jest w praktyce przechodzić do porządku dziennego nad wiodącymi celami rozwoju UE zapisanymi w Traktacie Reformującym (Traktacie o funkcjonowaniu UE). Chociaż zbudowana w odpowiedzi na potrzeby konkretnego terytorium, a więc w zgodzie z koncepcją rozwoju ukierunkowanego terytorialnie (*place based*), de facto mogłaby znaleźć zastosowanie do dowolnego morskiego terytorium Europy, a więc nie podejmuje ona próby odczytania i uruchomienia kapitału terytorialnego Regionu Bałtyckiego. Spójność terytorialną pozostawia w rękach planistów przestrzennych zapominając, iż mogą oni być jedynie elementem tego procesu (odpowiadać za spójność przestrzenną według koncepcji Markowskiego 2011). Strategia nie wykazuje zrozumienia dla spójności terytorialnej jako koncepcji prowadzenia rozwoju łączącej przestrzeń ze sferą ekologiczną i społeczno-gospodarczą.

Wprawdzie wszystkie wymiary rozwoju sustensywnego są w strategii ujęte (wymiar społeczny, gospodarczy, przestrzenny i ekologiczny tj. kapitał przyrodniczo-kulturowy), to są one promowane w odrębnych priorytetach i nie ma bodźców do ich łącznego ujmowania w ramach działań wdrożeniowych. Strategia zapomina też o potrzebie łączenia priorytetów rozwojowych i dostosowania zintegrowanego podejścia. Wyjątkiem są działania proinnowacyjne mające charakter zintegrowany łączące wymiar społeczny i ekonomiczny.

Zmiana paradygmatu w okresie kryzysu

Celem niniejszego opracowania jest dokonanie analizy porównawczej rozumienia i praktycznego wykorzystania koncepcji rozwoju sustensywnego oraz spójności terytorialnej w wiodących dokumentach strategicznych na poziomie EU, bałtyckim i krajowym. Koniecznym jest jednak również przynajmniej zasygnalizowanie zmian zachodzących obecnie w Europie w terytorialnie uwarunkowanych paradygmatach rozwoju. Dotychczasowe kierunki ewolucji tych koncepcji można byłoby scharakteryzować takimi kategoriami jak: terytorializacja polityk, zintegrowane podejście, znaczenie powiązań funkcjonalnych, łączenie działań twardych i miękkich, łączenie potencjałów, wykorzystywanie potencjałów endogenicznych i wieloszczeblowe współzarządzanie (*Multi-level governance*) (tab.3).

Tab.3. Porównanie nowego i starego paradygmatów rozwoju

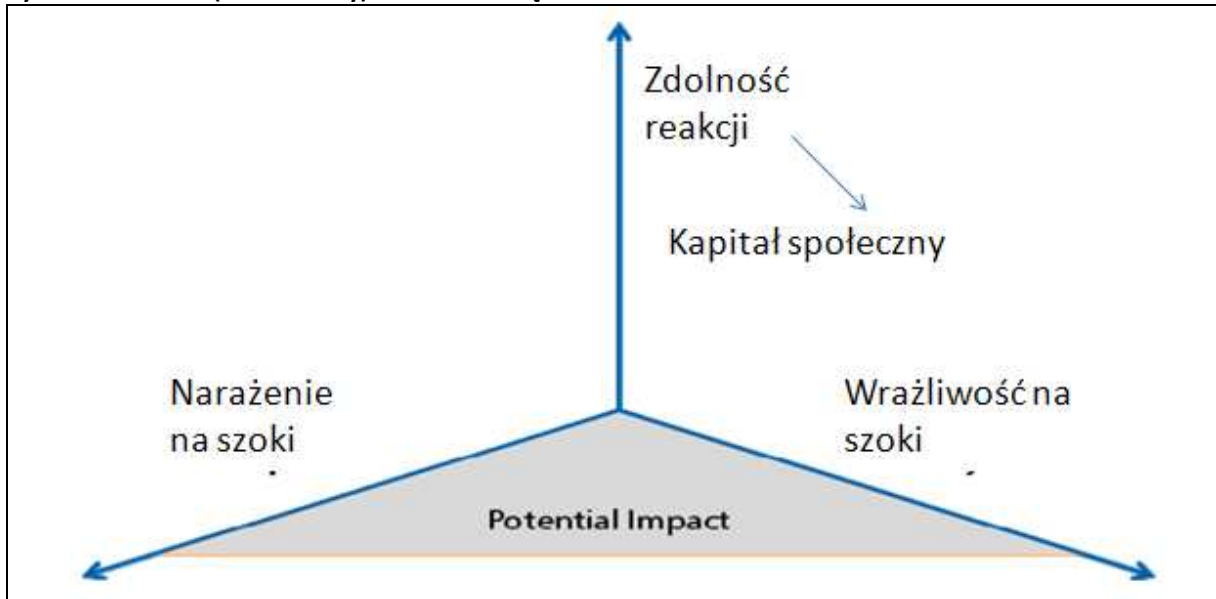
Wyszczególnienie	Stary paradygmat	Nowy paradygmat
Cele	okresowa kompensacja niekorzyści lokalizacyjnych w zacofanych regionach	wykorzystanie nie w pełni zagospodarowanego potencjału we wszystkich regionach służące wzrostowi konkurencyjności regionalnej
Jednostki interwencji	jednostki administracyjne	funkcjonalne obszary gospodarcze

Strategie	podjęcie sektorowe	zintegrowane projekty rozwojowe
Narzędzia	subsydia i pomoc publiczna	mix miękkiego i trwałego kapitału (środki trwałe, rynek pracy, środowisko biznesowe, kapitał społeczny i sieci)
Aktorzy	rząd centralny	administracja publiczna na różnych poziomach

Źródło: OECD 2009c, s. 36.

Obecnie pojawiają się w literaturze przedmiotu nowe koncepcje rozwojowe będące odpowiedzią na nasilające się negatywne szoki rozwojowe o charakterze globalnym. Koncepcje te akcentują zdolność jednostek terytorialnych do pozostawania na właściwej trajektorii rozwoju. Jedną z tego typu koncepcji opracowało konsorcjum pod kierownictwem Austriackiego Instytutu Planowania Przestrzennego (Österreichisches Institut für Raumplanung), a dotyczy ona zmniejszania podatności (vulnerability) na szoki zewnętrzne tj. zarządzania tą podatnością (Rys.5). Podatność ta jest funkcją: narażenia na szoki (exposure) np. mierzonej stopniem otwartości gospodarki regionu, wrażliwości na szoki (sensitivity) np. mierzonej znaczeniem dla gospodarki regionu branży dotkniętej problemami strukturalnymi oraz zdolności do reakcji (adaptive capacity) np. będącej funkcją jakości kapitału społecznego czy ludzkiego czy też tkanki instytucjonalnej.

Rys. 5. Podatności (vulnerability) na szoki zewnętrzne

Źródło: OIR 2011, s.10

W podobnym kierunku zmierza koncepcja odporności ewolucyjnej (evolutionary resilience). Oznacza ona zdolność regionu do zapewnienia dobrostanu społecznego (rozwoju) w okresie długim w zgodzie z paradygmatem rozwoju zrównoważonego, czyli poprzez zachowanie odpowiednich proporcji kapitału naturalnego, społecznego, ludzkiego i ekonomicznego. Ta koncepcja kładzie nacisk nie tylko na proporcje kapitałów, ale przede wszystkim na procesy instytucjonalne (zdolność uczenia się, zdolność przewidywania). Oznacza ona w odniesieniu do systemów społeczno-ekologiczno-gospodarczych zdolności adaptacyjne, zarządzania zmianami i dokonywania transformacji w odpowiedzi na szoki zewnętrzne (Davoudi, 2012a). W ten sposób systemy te nabierają cech złożoności, samoorganizacji i są w stanie funkcjonować w sytuacji niepewności i braku ciągłości (kontynuacji) rozwoju (Berkes, Folke 1998, 12). Ich trajektoria rozwoju traci znamiona liniowości i pojawiają się na niej istotne punkty zwrotne.

Koncepcja odporności ewolucyjnej pozwala analizować dynamiczne współzależności trwania, przystosowywania się i zmian strukturalnych przy wykorzystaniu różnych skal przestrzennych i czasowych (Davoudi, 2012a; Holling and Gunderson, 2002; Walker i inni, 2004; Folke i inni, 2010). Koncepcja odporności ewolucyjnej neguje deterministyczną koncepcję rozwoju, istnienie unikalnego stanu równowagi, do którego dążą systemy gospodarcze i wskazuje, że Natura złożonych systemów społeczno-ekologiczno-gospodarczych ulega zmianom w czasie, nawet przy braku silnych bodźców zewnętrznych (Scheffer, 2009). Jak wskazuje Davoudi, (2012b), przyjęcie tego paradygmatu pozwala na uwzględnienie w debacie o rozwoju

regionów koncepcji chaosu, złożoności (skomplikowania), niepewności i nieprzewidywalności. Pozwala także na uwzględnienie tzw. dzikich kart (niespodzianki) i nowatorstwa (Davoudi, 2012a, 9). Wydaje się, że w najbliższych latach będzie postępowano reinterpretowanie koncepcji wzrostu sustensywnego w kierunku uwzględnienia wątków ewolucyjnych i zdolności do generowania zmian. Jest to zgodne z wnioskami nowej geografii ekonomicznej na temat wielości możliwych stanów równowagi (Zaucha 2007) oraz wynika z doświadczeń obecnego kryzysu globalnego.

Literatura

- Ayres R.U., J. C. J. M. van den Bergh, J. M. Gowdy, 2001, *Strong versus Weak Sustainability Economics, Natural Science and 'Consilience'*, „Environmental Ethics”, vol. 23, nr 1, s. 155–168
- Barca F., 2009, *An agenda for a reformed Cohesion Policy. A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy*
- Berkes, F. and Folke C. (red.), 1998, *Linking Social and Ecological Systems: Management Practices and Social Mechanisms for Building Resilience*. Cambridge, UK, Cambridge University Press.
- Böhme K., P. Doucet, T. Komornicki, J. Zaucha, D. Świątek, 2011, *How to strengthen the territorial dimension of 'Europe 2020' and EU Cohesion Policy*. Ministry of Regional Development Warsaw
- Borys T. (red.), 2005, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, Ekonomia i Środowisko, Warszawa-Białystok
- Constanza R., H. E. Daly, J. A. Bartholomew, 1991, *Goals, Agenda, and Policy Recommendations for Ecological Economics*, w: Robert Constanza (red.) *“Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability”*, Columbia University Press, New York, s. 1–20
- Damsgaard O.P. Doucet, Z. Drahos, L. Gere, I. Illés, M. Jetmar, T. Komornicki, I. Lopez, M. Péti, R. Prokai, Á. Radvánszki, J. Ricz, G. Salamin, V. Schmidt-Seiwert, P. Schön, Á. Somfai, A. Sütő, K. Tomay, L. Vanautgaerden, J. Zaucha, 2011, *The Territorial State and Perspectives of the European Union. Background document for the Territorial Agenda of the European Union 2020*. Hungarian Ministry of National Development and VÁTI Nonprofit Ltd., Budapest
- Davoudi, S., 2012a, *Resilience; a bridging concept or a dead end?* “Planning Theory and Practice”, Interface, w druku
- Davoudi, S., 2012b, *The legacy of positivism and the emergence of interpretive tradition in spatial planning*, “Regional Studies”, w druku
- Dominiczak J., 2006, *Stare drzewo na rynku. O potrzebie lokalnej kultury przestrzennej*, w: J. Szomburg (red.), „Czy kultura może być dźwignią rozwoju Pomorza”, IBnGR, Gdańsk, s. 20–28
- Drzazga D., 2006, *Planowanie przestrzenne jako instrument wdrażania zrównoważonego rozwoju w Polsce – próba oceny*, referat wygłoszony 29-30.06.06, Ogólnopolska konferencja naukowa „Zrównoważony rozwój w teorii ekonomii i praktyce”, Akademia Ekonomiczna Wrocław
- ESA, 2011, *Summary of the report on measuring sustainable development*. United Nations, Economic and Social Council, Economic Commission for Europe, dostępna na <http://unstats.un.org/unsd/envaccounting/ceea/meetings/UNCCEA-6-14.pdf> on November 3, 2011 dostęp 29.11.2011

- ESPON, 2004, *Part C: New tools and instruments for European spatial Analysis*, ESPON Project 3.1. "Integrated Tools for European Spatial Development", Luksemburg
- ESPON, 2005, *Final Report Revisited*, ESPON Project 3.3 "Territorial Dimension of the Lisbon-Gothenburg strategy", Luksemburg
- ESPON, 2006, *Final Report*. ESPON Project 3.2 "Spatial scenarios in relation to the ESDP and EU Cohesion Policy", Luksemburg
- EU Ministerial Conference on Territorial Development, 2004, *Draft Conference Report*
- EU working group on Spatial and Urban Development, 2003, *Managing the territorial dimension of EU policies after enlargement. Expert Document*, dostępne na ([http://www.bth.se/tks/ctup.nsf/\(WebFiles\)/2836F1D1B9B3F5A7C1256F4A0055C89B/\\$FILE/esdpenlargement.pdf](http://www.bth.se/tks/ctup.nsf/(WebFiles)/2836F1D1B9B3F5A7C1256F4A0055C89B/$FILE/esdpenlargement.pdf))(dostęp maj 2007)
- European Commission, 2001b, *Spatial Impacts of Community Policies and Costs of non-Co-ordination*, ERDF Contract 99.00.27.156
- European Commission, 2008, *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Committee of the Regions and the European Economic And Social Committee Green Paper on Territorial Cohesion Turning territorial diversity into strength COM(2008) 616 final* Bruksela, 6.10.2008
- European Commission, 2001, *Unity, solidarity, diversity for Europe, its people and its territory. Second report on Economic and Social Cohesion*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- European Commission, 2004, *A new partnership for cohesion. Convergence competitiveness cooperation. Third report on economic and social cohesion*, Office for the Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- Folke, C., Carpenter S., Walker B., Scheffer M., Chapin T. and Rockstrom J. ,2010, *Resilience thinking: Integrating resilience, adaptability and transformability*, "Ecology and Society", vol. 15, nr 4, s. 20-28.
- Gilbert C. (red.), 2008, *State of the Coast of the South East Baltic: an indicator based approach to evaluating sustainable development in the coastal zone of the South East Baltic Sea*, WL Publishers, Gdańsk
- Goodland R., G. Ledec, 1987, *Neoclassical Economics and Principles of Sustainable Development*, "Ecological Modelling", vol. 38, nr 1-2, s. 19-46
- Holling, C. S. and Gunderson L.H.,2002, *Resilience and adaptive cycles*. w: Gunderson L.H. and Holling C.S., "Panarchy: Understanding transformations in human and natural systems". Washington, DC, Island Press, 25-62.
- Hübner D.,2011, *Origin of territorial cohesion* : w: J. Zaucha (red), "Territorial Cohesion - Baltic Sea Region examples. Baltic contribution to the Revised Territorial Agenda of EU" „Ecoregion Perspectives", Baltic 21 Series No. 2/2011 January s. 6-7
- Janikowski R., 2004, *Rozwój zrównoważony czy stały*, „Ekonomia i Środowisko”, nr 2 (26), s. 224-230
- Kołodziejski J., 1999, *Proces metropolizacji polskiej przestrzeni. Aglomeracja Trójmiasta – polska metropolia bałtycka In statu nascendi. Studium diagnostyczno- koncepcyjne*, w: Kołodziejski J. (red.), „Transformacja polskiej przestrzeni w perspektywie integracji europejskiej”, Biuletyn Komitetu Przestrzennego zagospodarowania Kraju PAN, z. 189, Warszawa, s. 45-247
- Korcelli P., M. Degórski, D.Drzazga, T. Komornicki, T. Matkowski, J. Szlachta., G. Weclawowicz, J.Zalewski, J. Zaucha, 2010, *Eksperscki Projekt Koncepcji Przestrzennego zagospodarowania Kraju*

- do roku 2033, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania, Studia, tom CXXVIII, Warszawa
- Matczak R., A. Mikołajczyk, M. Sobolew, 2010, *Kierunki „terytorializacji” polityk publicznych w ramach procesu wdrażania Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego*. Gdańsk (dostępne także w tej monografii)
- Markowski T., 2011, *Terytorialny wymiar zintegrowanej polityki rozwoju – oczekiwania i wyzwania wobec planowania i systemu instytucjonalnego* prezentacja na posiedzeniu plenarnum KPZK w Warszawie w dniu 13.09.2011
- OECD (2009a), *Investing or Growth: Building Innovative Regions Background Report*. Meeting of the Territorial Development Policy Committee (TDPC) at Ministerial Level 31 March 2009 Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris
- OECD (2009b), *How Regions Grow*, Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris
- OECD (2009c), *Regions Matter: Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth*. Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris
- OIR, 2011, *Regional Challenges in the Perspective of 2020 – phase 2: Deepening and broadening the analysis*. Österreichisches Institut für Raumplanung, Vienna
- OIR, 2011, *Regional Challenges in the Perspective of 2020 – Phase 2: Deepening and broadening the Analysis*, available at http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/region2020_phase2/challenge2020_annex.pdf, access on 27 October 2011
- Parteka T., 1997, *Planowanie Strategiczne Rozwoju Zrównoważonego*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk
- Perace D., K. Turner, 1990, *Economies of Natural Resources and the Environment*, Harvester Wheatsheaf, London
- Pearce D., E. B. Barbier, A. Markandya, 1990, *Sustainable Development. Economics and Environment in the Third World*, Earthscan Publications Limited, London
- Scheffer M., 2009, *Critical transitions in nature and society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Szlachta J., J. Zaucha, 2010, *A New paradigm of the EU regional development in the context of the Poland's National Spatial Development Concepts*, w: Churski P. i Ratajczak W. (red.) „Regional Development and Regional Policy In Poland: First Experiences and New Challenges of the European Union Membership”, Part 1, Polish Academy of Science, Committee for Spatial Economy and Regional Planning, Warsaw, s.153-171
- Szlachta J., 2004, *Wnioski dla Polski wynikające z raportu kohezyjnego Komisji Europejskiej "Nowe partnerstwo dla spójności. Konwergencja, konkurencyjność, współpraca. Trzeci raport na temat spójności gospodarczej i społecznej"*, Luksemburg 2004, Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa, ekspertyza
- Toczyski W., J. Zaucha, 2000, *Profile rozwoju zrównoważonego* w: "Teoria ekonomii", nr 5/6(21/22), Uniwersytet Gdański, Gdańsk, s. 61–74
- Toczyski W., J. Lendzion (red.), 2003, *System monitoringu rozwoju zrównoważonego Polski Północnej w Regionie Bałtyckim*, Bałtycki Instytut Spraw Europejskich i Regionalnych, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk
- Vogelij J., 2010 *Spatial Planning at the Heart of Territorial Cohesion*. Refrat wygłoszony na Konferencji ECTP-CEU/RTPI/ESPON “How Can European Spatial Planners Assess Territorial Cohesion?” w dniu 21/05/2010 dostępny na <http://www.rtpi.org.uk/item/3553>, dostęp w dniu 24.12.2011

- Walker, B., C. S. Holling, Carpenter S. and Kinzig A., 2004, Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems, "Ecology and Society" vol. 9, issue 2. dostępne <http://www.ecologyandsociety.org/vol9/iss2/art5/>, dostęp w dniu 26.12.2011
- WCED- World Commission on Environment and Development, 1987, *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford,
- Zaucha J., 2007, *Rola przestrzeni w kształtowaniu relacji gospodarczych – ekonomiczne fundamenty planowania przestrzennego w Europie Bałtyckiej*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk
- Zaucha J., 2010, *Od strategii VASAB do strategii Unii Europejskiej dla Regionu Bałtyckiego*, Zeszyty Naukowe nr 589 Ekonomiczne Problemy Usług nr 49, Uniwersytet Szczeciński, s. 115-137
- Zaucha J., 2011, *Territorialisation of the Polish national development policy*, w: Zaucha J., (Ed), "Territorial Cohesion ..." op.cit s. 38-41
- Zaucha J., 2011a, *Spatial functional linkages according to the economist*, w: Komornicki T. i Siłka P. (red) „Functional Linkages Between Polish Metropolises”, Polish Academy of Science, Committee for Spatial Economy and Regional Planning, Warsaw 2011, vol. 29, s.130-147
- Zaucha J., G.Salamin, 2011, *The revised Territorial Agenda of the European Union*, w: Zaucha J., (Ed), "Territorial Cohesion ..." op.cit. s. 16-18

Institute for Development

Institute for Development

Ul. A. Mickiewicza 10 | 81-832 Sopot

e-mail: office@instytut-rozwoju.org

www.instytut-rozwoju.org